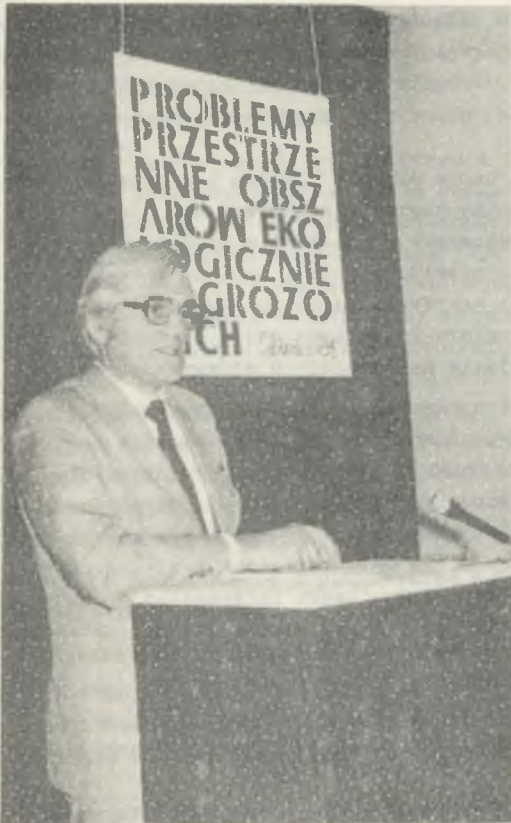

Stanisław TOMASZEK

PLANOWANIE PRZESTRZENNE W OBSZARACH EKOLOGICZNEGO ZAGROŻENIA

Streszczenie. Autor stwierdza, że obszary ekologicznego zagrożenia wymagają odrębnych zasad gospodarowania i planowania przestrzennego. Konieczne jest wprowadzenie dynamicznych metod i ciągłości planowania przestrzennego w celu uzyskania stałej kontroli przemian środowiska oraz możliwości sterowania procesami rozwojowymi.

1. W Polsce wyodrębniamy około 30 obszarów ekologicznego zagrożenia. Istnieje duże prawdopodobieństwo, że w okresie perspektywnym obszary te ulegną rozszerzeniu, dojdą także nowe tego typu organizmy przestrzenne. Przemawiają za tym przebiegające obecnie procesy, w wyniku których trudno liczyć na to, że stan środowiska ulegać będzie poprawie. A właśnie w planowaniu przestrzennym i w polityce lokalizacyjnej poprawę taką zakładamy. Pomimo szczegółowej analizy warunków środowiska projektowane w nim struktury przestrzenne opierają się na tych samych zasadach, które stosujemy w środowiskach ekologicznie zrównoważonych. Zakładamy mianowicie - a pomagają nam w tym kompetentne w ocenie warunków środowiskowych instytucje - że zagrożenie środowiska to sytuacja przejściowa, a w miarę rea-

lizacji planu zagospodarowania przestrzennego dojdzie do stanu normalnego.

2. Żądanie rzetelnej prognozy przemian środowiska i jego stanu w okresie perspektywicznym stwarza nam sytuację kłopotliwą. Nieoptymistyczne bowiem prognozy wymagają od nas założenia, że zmuszeni będziemy zakładać rozwój gospodarczy i przestrzenny na obszarach, na których nie uda się nam usunąć konfliktów wynikających głównie z przekroczenia norm skażenia środowiska. Tak jest właśnie obecnie w Górnośląskim Okręgu Przemysłowym, na obszarze którego konflikty te występują szczególnie ostro, a pogłębiają je przez dalsze rozwijanie w nim zwłaszcza budownictwa mieszkaniowego i w dalszym ciągu rozwijając przemysł. Program ochrony i kształtowania środowiska w województwie katowickim zakłada obniżenie obciążeń środowiska w okresie perspektywicznym w granicach 30-40% w stosunku do stanu istniejącego a docelowo uzyskanie stanu normatywnego. Będzie to bardzo trudne wobec przewidywanego, a częściowo będącego w toku rozwoju zwłaszcza karbochemii w województwie. Sytuację pogłębia fakt, że obszar GOP-u ma kluczowe znaczenie w gospodarce narodowej. W ogóle obszary ekologicznego zagrożenia to ogniska aktywności gospodarczej Kraju i podstawa przyrostu jego dobrobytu.

3. Należy zatem założyć, że w całym okresie objętym planowaniem gospodarowanie na obszarach ekologicznego zagrożenia odbywać się będzie przy stałej obecności ostrych, lecz zmiennych w czasie i w przestrzeni sytuacji konfliktowych. Powinno to być prawidłowością i wynikać z energicznych działań w kierunku utrzymania lub przywracania stanu równowagi między zakładanym rozwojem gospodarczym obszaru a wytrzymałością środowiska. W działaniach tych konieczne jest przyjęcie następujących głównych zasad:

- Podstawą wszelkich działań jest społeczne ustalenie hierarchii i wzajemnej zależności celów rozwoju obszaru. Gospodarowanie środowiskiem przyrodniczym z jego ochroną, określenie rozwoju i struktury gospodarki oraz struktury przestrzennej obszaru powinno być tym celom ściśle podporządkowane.
- Konieczna jest w każdym momencie pełna znajomość aktualnego stanu środowiska i zagospodarowania terenu. W tym celu konieczne jest sukcesywne rozwijanie systemu stale aktualizowanego "banku informacji" o środowisku z całym zespołem przetwarzania danych dla stworzenia systemu ostrzegania (monitoring).
- Na podstawie analiz stopnia degradacji środowiska należy wyznaczyć terytoria, na których gospodarowanie, a w tym zagospodarowanie przestrzenne, wymaga szczególnych norm postępowania, zbliżonych do działań odpowiadających strefom ochronnym.
- Należy stworzyć mechanizmy ekonomiczne, w których kosztom korzystania z zasobów środowiska i karom za jego degradację przeciwstawione i równoważone byłyby nakłady związane z działaniami ochronnymi środowiska. Inwestowanie w obszarach ekologicznego zagrożenia musi być bardziej kapi-

tałochłonne, albowiem każda inwestycja powinna być obciążona pełnym możliwym zakresem zabiegów zabezpieczających otoczenie (w tym zautomatyzowane, pracowniko- i terenooszczędne a także hermetyczne procesy produkcyjne i transportowe).

- W obszarach ekologicznie zagrożonych powinny obowiązywać szczególne normy inwestowania i zagospodarowania w osiedlach mieszkaniowych. Normy te powinny zapewnić poprawę warunków życia mieszkańców. W określonych wypadkach konieczne może być zastosowanie substytutów w zamian za nie dające się usunąć trudne warunki życia.
- Należy wysoką rangę nadać funkcji rekreacyjnej w otoczeniu obszarów zagrożenia ekologicznego, zapewniając, przez atrakcyjność tej funkcji, dobre warunki dostępności oraz jakość środowiska i zagospodarowania - wysoką frekwencję ludności. Funkcje te należy traktować jako jedną z ważnych form wspomnianego wyżej substytutu.
- Obszary zniszczone przez przemysł, poddane działaniom mającym na celu ich rehabilitację, należy objąć ścisłą kontrolą. Teren zrehabilitowany to tylko taki, który przejął funkcję nadaną mu w planie zagospodarowania przestrzennego.
- Równoległe do procesów rozwojowych i ochronnych konieczne jest podjęcie szeroko zakrojonych działań w kierunku konsekwentnego wykształcania aktywnego systemu ekologicznej ochrony.

Wymienione główne zasady gospodarowania odbywające się w otoczeniu systemu planowania przestrzennego stanowią warunek realizacji społecznych celów tego planowania, a w szczególności poprzez kompleksowe zagospodarowanie przestrzenne obszaru, kształtowania jego środowiska w sposób zapewniający poprawę jakości życia społeczeństwa, równowagę przyrodniczą, ochronę dóbr kultury i zwiększenie efektywności gospodarowania.

4. Rola i zadania planowania przestrzennego w obszarach ekologicznego zagrożenia znacznie wzrastają. Ponieważ obszary te na ogół charakteryzują się dużą dynamiką rozwojową - stosowane obecnie metody planowania przestrzennego są mało skuteczne. Planowanie przestrzenne nie spełnia roli narzędzia przywracania równowagi ekologicznej obszarowi, nie wykorzystując wielu wspomagających procesów. Konieczne jest wprowadzenie odpowiednich zmian w stosowanych metodach planowania przestrzennego.

- Mamy tu do czynienia z planowaniem w warunkach wysokiego stopnia niepewności. Zmusi to do:
 - przewidywania scenariuszy otoczenia systemu planowania przestrzennego - jest ono zmienne w czasie i w przestrzeni,
 - przesuwania momentu decyzji na termin możliwie najpóźniejszy,
 - operowania przedziałem prawdopodobieństwa a nie jednoznaczną wielkością,
 - operowania układami otwartymi, podatnymi na przekształcenia.

- Sytuacja ta wymaga ujęcia dynamicznego metod planowania przestrzennego i przyjęcia zasady permanentnego sterowania rozwojem układu przestrzennego poprzez stałą obserwację, rejestrację i analizę przemian, jakie się odbywają w całym układzie i w jego elementach oraz natychmiastowe reagowanie z wpływaniem na procesy rozwojowe w kierunku stopniowej realizacji założonych celów planu.

W systemie planowania przestrzennego powinno się przyjąć następujący sposób postępowania:

- A. Ustalenie i okresowe aktualizowanie podstawowych celów rozwojowych, zasadniczych problemów do rozstrzygnięcia oraz wybór strategii działania (część stała planów).
- B. Opracowanie planu operacyjnego jako podstawy do określenia scenariuszy, propozycji działań i wszelkich innych środków działania, które się dostosowują do stale zmieniających się warunków otoczenia (część zmienna planu).

Dyrektywność ustaleń planu jest tu dwojaka. W części stałej planu jest pewien zakres generalnych ustaleń dyrektywnych. Natomiast w części zmiennej, w której na ogół uwzględnia się interesy jednostek gospodarujących, jeśli nie kolidują w sposób zasadniczy z interesem ogólnospołecznym - pojawiają się zalecenia do zmian planu (część zmienna) oraz określone decyzje związane z bieżącą gospodarką przestrzenną.

W całym procesie planowania niezbędne jest podejście systemowe. Nie tylko w procesie konstrukcji i wyboru wariantów planu i strategii działania w części stałej planu.

Istotną rolę odgrywa tu wykorzystanie w planie operacyjnym wniosków, wynikających z obserwacji bieżącej realizacji planu. Jest to powiązanie sfery planistycznej ze sferą realizacyjną, w którym, w nieprzerwanym ciągu iteracyjnym, następują stałe przemiany planu operacyjnego.

Szczególne rolę odgrywa tu proces decyzyjny, związany z lokalizacjami inwestycji i zmianami zagospodarowania terenu. Każda bowiem decyzja związana jest z dającą się przewidzieć zmianą w funkcjonowaniu organizmów przestrzennych (zmiany w ruchu, w krajobrazie, w infrastrukturze, w ogóle w relacjach między elementami układu). Każda nowa inwestycja powinna zatem uzyskać pełną ocenę skutków, jakie wyrzuci po jej realizacji na plan i na całe środowisko¹⁾. Służy to analizie wariantów lokalizacji, ale także stanowi, po wyborze wariantów, podstawę do analizy przewidywanych zmian w strukturze przestrzennej i w środowisku.

¹⁾ Ustawa z dnia 31.01.1980 r. o ochronie i kształtowaniu środowiska w art. 70. Dopuszcza żądanie takiej oceny. W obszarach ekologicznego zagrożenia ocena taka powinna być w każdym wypadku obowiązująca.

5. Przedstawiona tu metoda pozwoli uzyskać stałą aktualność planów zagospodarowania przestrzennego i aktualność podstaw do decyzji lokalizacyjnych. Pozwoli też na przewidywanie skutków oddziaływania bieżącej działalności inwestycyjnej na środowisko a także na dokonywanie zmian w długookresowych i perspektywicznych prognozach stanu środowiska, na bieżącą kontrolę tego stanu oraz na stworzenie systemu kierowania procesami rozwojowymi w organizmach przestrzennych. Metoda ta jest jednak tylko narzędziem do działań mających na celu stworzenie racjonalnie funkcjonalnych układów przestrzennych. W obszarach ekologicznego zagrożenia jest to niezbędny warunek możliwości świadomego sterowania procesami rozwoju, dla realizacji społecznie wytyczonych celów. W celach tych gospodarowanie środowiskiem przyrodniczym w powiązaniu z ochroną przyrody i krajobrazu stałoby hierarchicznie na czele celów rozwoju.

LITERATURA

- [1] Gacka-Grzesikiewicz, Wiesława Różycka (1977): Obszary chronione a przestrzenna struktura aglomeracji. IKS Warszawa.
- [2] Kołodziejski J. (1982): Realizacja celów w warunkach narastania konfliktów w gospodarce przestrzennej. Biuletyn KPZK-PAN z. 120.
- [3] Opracowanie zasad modernizacji istniejących układów przemysłowo-osadniczych w obszarach wysoko uprzemysłowionych. Temat wykonywany w latach 1981-85 przez zespół autorów Wydziału Architektury Politechniki Śląskiej w ramach problemu węzłowego 10.2.
- [4] Siuta J. (1983): Problemy ochrony środowiska w planie krajowym. Czołowiek i Środowisko, t. 7 nr 3-4.
- [5] Tomaszek St. (1982): Analiza wpływu inwestycji na środowisko. Prace Komisji Naukowych PAN - Oddział w Katowicach. Zeszyt nr 7.
- [6] Tomaszek St. (1983): Planowanie przestrzenne jako narzędzie kontroli środowiska. Prace Komisji Naukowych PAN - Oddział w Katowicach, Zeszyt nr 8.
- [7] Tomaszek St. (1981): Problems of environmental protection in urban and rural development. XIV World Congress of the IUA, Warszawa.
- [8] Tomaszek St. (1975): Rozważania nad metodami planowania rozwoju aglomeracji miejskich, Miasto nr 2.
- [9] Ustawa z dnia 31.01.1980 o ochronie i kształtowaniu środowiska. DzU 1980 nr 3 poz. 6.

ПРОСТРАНСТВЕННОЕ ПЛАНИРОВАНИЕ НА ТЕРРИТОРИИ ЭКОЛОГИЧЕСКИ ОПАСНОЙ

Р е з ю м е

В статье показывается, что территории находящиеся под экологической угрозой требуют иного экономического и пространственного планирования. Необходимо ввести динамические методы и непрерывность в пространственном планировании для непрерывного контроля изменений среды а также возможности управления процессами восстановления.

SPATIAL PLANNING IN THE AREA OF ECOLOGICAL HAZARD

S u m m a r y

Areas of ecological hazard need special rules of administration and spatial planning. Dynamical methods and continuity of spatial planning is necessary in order to receive constant control of changes in environment and possibilities of control of development processes.